

A. ŠLIOGERIS

VISUOTINYBĖ PAŽINIMO PROCESĖ

(Kai kurie V. Solovjovo gnoseologijos bruožai)

Ankstyvuosiuose V. Solovjovo veikaluose („Vakarų filosofijos krizė“, „Filosofiniai pilnutinio žinojimo pagrindai“, „Abstrakčiųjų pradų kritika“) daug vietos skiriama pažinimo teorijos problemoms. Pirmoje šio filosofo disertacijoje randame tik savarankiškos gnoseologinės koncepcijos užuomazgas; mat, pagrindinį dėmesį jis skiria racionalistinės filosofijos kritikai. Visuotinybės gnoseologija pasirodo kaip šios kritikos logiška išvada ir kaip aukščiausia istorinė filosofijos vystymosi pakopa, tariamai laisva nuo visų racionalistinės filosofijos prieštaravimų, trūkumų, o paskutiniai jos rezultatai (A. Šopenhaueris, E. Hartmanas) įjungiami į visuotinybės sistemą. „Filosofiniuose pilnutinio žinojimo pagrinduose“ V. Solovjovas taip pat mėgina taikyti loginio ir istorinio momentų vienybės principą, todėl jo gnoseologija, tiksliau, „pilnutinio žinojimo“ koncepcija, išplaukia iš racionalistinės filosofijos kritikos kaip savotiška jos principų sintezė, papildyta mistiniais elementais. „Abstrakčiųjų pradų kritikoje“ jau turime galutinai susiformavusią „pirmąją“ V. Solovjovo gnoseologiją. „Abstrakčiųjų pradų“ (t. y. racionalistinės filosofijos principų) kritikos pagrindu šis filosofas konstruoja savarankišką pažinimo teorijos mechanizmą, sąmoningai stengdamasis papildyti racionalistinę gnoseologiją mistiniais komponentais.

Ilgą laiką (nuo 1877 iki 1893 metų) V. Solovjovas neparąšo nė vieno veikalo, kuriame kiek didesnis dėmesys būtų skirtas pažinimo teorijos problemoms. Mat, antrajame savo kūrybos periode jis buvo nutolęs nuo teorinių filosofijos klausimų ir pasinėręs į teokratinės visuomenės utopinio idealo ūkanas. Tik paskutiniaisiais filosofo gyvenimo metais pastebimas ryškus „teorinio intereso“ atgimimas. Pasirodo kapitalinis etikos veikalas „Gėrio pateisinimas“ (1897) ir pirmieji „Teorinės filosofijos“ (1899) straipsniai, kuriuose į pirmą vietą vėl iškyla pažinimo proceso problemos. Deja, mirtis sutrukdė filosofui užbaigti vos pradėtą

darbą, todėl galima tik spėlioti, kaip būtų atrodęs naujas V. Solovjovo pažinimo teorijos variantas, „antroji gnoseologija“. Dėl to čia apsiribosime tik minėtuose filosofo jaunystės veikaluose išdestytos „pirmosios gnoseologijos“ analize.

Vaizdžiai kalbant, V. Solovjovo gnoseologija yra pati „filosofiškiausia“ jo filosofinės sistemos dalis. Nors tikėjimo, mistinio stebėjimo aktai įjungti į pažinimo mechanizmą kaip jo sudėtiniai komponentai, tačiau čia nėra įvairiausių mistinių įvaizdžių, aloginių elementų, bibliinių personažų, paraidinio religinių dogmų interpretavimo filosofijos terminais, žodžiu, visų tų religinių dogmatinių svetimkūnių, kurie dažnai sutinkami jo ontologijoje, etikoje, istorijos filosofijoje. Gal būt, todėl vienas iš ortodoksiausių rusų pravoslavybės filosofų emigrantas V. Zenkovskis, kuris šiaipjau laiko V. Solovjovą ištikimu religijos sargu, žiūri jo gnoseologijoje sekularizacijos pavojų¹. Iš tikrųjų, visuotinybės principas rusų idealisto gnoseologijoje turi labiau filosofinę, negu religinę mistinę prasmę; gal būt, dėl tos priežasties, kad pirmaisiais filosofinės karjeros metais, be praktinio, religinio-etinio V. Solovjovo intereso, labai išryškėja ir teorinis interesas bei pastangos atrasti „absoliučią“ religinę tiesą racionalistinės filosofijos priemonėmis. Be to, negalima pamiršti labai didelės I. Kanto kriticismo įtakos jaunajam mąstytojui. Nors T. Masarykas² ir A. Vedenskis³ per daug „kantizuoja“ V. Solovjovo gnoseologiją, tačiau apskritai ignoruoti I. Kanto įtakos nederėtų. Ontologijoje ši įtaka negalėjo betarpiškai pasireikšti, o gnoseologijoje I. Kanto transcendentizmas ir subjektyvizmas paliko (ir negalėjo nepalikti) ryškių pėdsakų. Jeigu prisiminsime, kad I. Kanto kriticismas buvo nukreiptas prieš naujų dogmatinį Ch. Volfo idealizmo tipo ontologizmą, tuo pačiu prieš teologijos dogmatizmą, tai bus suprantama, kodėl V. Solovjovo gnoseologijoje gausu kritinių-loginių elementų.

Tačiau, antra vertus, V. Solovjovas polemiskai priešpastato savo pažinimo proceso modelį ne tik I. Kanto kriticismui, bet ir visai Naujųjų laikų Vakarų Europos racionalistinei filosofijai. Norint šį faktą paaiškinti, neužtenka konstatuoti vien tik slavofilizmo įtaką. Slavofilai aštriai puolė racionalistinę filosofiją, siūlydami ją pakeisti „pilnutiniu žinojimu“, papildyti religinio tikėjimo komponentais, pajungti filosofiją religijai. Bet slavofilai daugiau tikėjosi iš pačios tradicinės religijos, negu iš filosofijos, net jeigu ta filosofija būtų racionalizuota religija. Tuo tarpu V. Solovjovas, formuluodamas savo „pilnutinio žinojimo“ idealą,

¹ В. Зеньковский, История русской философии, Париж, 1950, стр. 31.

² Т. Масарук, Spirit of Russia, New York, 1955, p. 240—260.

³ А. Веденский, О мистицизме и критицизме в теории познания Вл. Соловьёва.— Вопросы философии и психологии», 1901, кн. 1, стр. 3—35.

bando surasti tam tikrą filosofinį religinio tikėjimo pakaitalą, kuris atliktų religijos funkcijas, išlaikydamas filosofijos specifika. Todėl jis nenori besąlygiškai atmesti racionalistinės filosofijos principų, kaip niekam tikusio ir nevertingo dalyko, bet stengiasi „įveikti“ šių principų „vienpusiškumą“ bei „ribotumą“ ir pajungti juos savo visuotinės sistemoje „aukštesniajam“ religiniam, mistiniam pradui, atlikti savotišką totalinę sintezę. „Ši didžioji sintezė,— rašo V. Solovjovas,— nėra koks nors subjektyvus asmeninis poreikis: empirinio mokslo nepakankamumas ir abstrakčios filosofijos nevaisingumas, ir, antra vertus, negalimumas sugrįžti prie senosios teologinės sistemos, poreikis išvystyti ir papildyti mistinį pradą racionaliais ir gamtiniais elementais, poreikis realizuoti jį kaip visuotinį (всеединное) — visa tai žmogaus protas suvokia kaip savo negatyvaus vystymosi rezultata“⁴. V. Solovjovas buvo įsitikinęs, kad Vakarų Europos racionalistinė filosofija sukosi abstrakčių pradų orbitoje. Ji absoliutino vienus ar kitus visuotinės elementus (pavyzdžiui, pažinimo proceso komponentus — sąvoką, jutiminį vaizdinį), todėl ir nesugebėjo atsakyti į amžinąjį Pontijaus Piloto klausimą, kas yra tiesa? Be to, ji liko „mokyklos“ rėmuose, nesugebėjo aktyviai keisti žmogaus psichologijos, veikti jo „dorinę prigimtį“ ir reguliuoti socialinį gyvenimą.

Pagrindinis racionalistinės filosofijos trūkumas — perdėtas gnoseologizmas. Ši mintis yra V. Solovjovo kritikos pagrindas. Analizuodamas Vakarų Europos racionalistinės filosofijos vystymąsi, jis išskiria ir pabrėžia tik gnoseologinį momentą. Filosofijos vystymasis, V. Solovjovo nuomone, iš esmės sutampa su pažinimo teorijos raida. Reikia pažymėti, kad jis gana teisingai pastebi vieną iš svarbiausių Naujųjų laikų racionalistinės filosofijos bruožų, t. y. jos pastangas surasti universalų mokslinio objektyvaus pažinimo metodą. Šios pastangos būdingos tiek empirizmo, tiek ir racionalizmo (siaurąja prasme) mokykloms, pradedant F. Bekonu bei R. Dekartu ir baigiant Dž. Miliu, G. Hegeliu. Tačiau V. Solovjovas sąmoningai apeina tą faktą, kad naujoji racionalistinė filosofija sprendė ne tik gnoseologijos problemas, bet ir kūrė įvairius ontologinius modelius. Net toks iki galo nuoseklus „gnoseologas“, kaip I. Kantas, nesugebėjo išlikti grynojo gnoseologizmo rėmuose. Jis taip pat turėjo savo ontologiją, sprendė materijos bei sąmonės santykio problemą pažinimo teorijos ribose. V. Solovjovas ignoruoja ir tai, kad kiekviena gnoseologija, tiek idealistinė, tiek ir materialistinė, remiasi tam tikromis ontologinėmis prielaidomis, taigi, gali būti keliamas klausimas tik dėl šių prielaidų specifikos, bet ne dėl jų buvimo. Tuo tarpu jis stengiasi parodyti, kad Vakarų racionalistinė filosofija vengia tokių ontologinių prielaidų, todėl

⁴ В. С. Соловьев, Собрание сочинений, т. 2, СПб., 1911, стр. X.

loginis-istorinis jos vystymasis sukėles joje neišsprendžiamų prieštaravimų. Kita vertus, šis racionalistinės filosofijos „gnoseologizavimas“ leidžia V. Solovjovui išvengti idealizmo ir materializmo priešpastatymo, o visus Naujosios filosofijos prieštaravimus pateikti kaip kovą tarp racionalizmo ir empirizmo. Į vieną krūvą suplakamos idealistinės ir materialistinės sistemos, ir galutinė racionalistinės filosofijos išdava, pasirodo, yra subjektyvusis idealizmas. V. Solovjovo įsitikinimu, racionalistinės filosofijos objektas yra būtis. Tačiau „bet kuri apibrėžta būtis yra pojūtis, o pojūtis — ne kas kita, kaip elementari pažinimo forma, vadinasi, *bet kuri būtis yra pažinimo būdas* (pabraukta mano.— A. Š.)“⁵. Todėl racionalistinė filosofija negalinti išeiti už subjekto rėmų, ji lieka (vartojant I. Kanto terminą) transcendentalinėje sferoje. Racionalistinė filosofija atveda iki absurdo empirizmą bei racionalizmą siaurąja prasme. „Nuosekli loginė analizė“ verčia V. Solovjovą daryti išvadą, kad empirizmui tikroji ir galutinė būtis, kitaip sakant, ontologinė realybė, yra pojūtis, jutiminis vaizdinys, o racionalizmas ontologinę realybę tapatina su sąvoka. Nebelieka nei subjekto, nei objekto, o tik beprasmiskas, viską sąvyje skandinantis pažinimo aktas pojūčio arba sąvokos pavidalu. V. Solovjovas siekia sudaryti įspūdį, kad apskritai visos racionalistinės filosofijos mokyklos prieina prie absurdisko ontologinės tikrovės neigimo.

Kritikuodamas Vakarų racionalistinę filosofiją, jis operuoja vien tik „grynojo empirinio vaizdinio“ ir „grynosios sąvokos“ kategorijomis ir nepastebi arba nenori pastebėti, kad jo „loginiai“ empirizmo bei racionalizmo (siaurąja prasme) modeliai visai nepanašūs į realiųjį materializmą, empirizmą arba net į realią idealistinę filosofiją. Materialistinis sensualizmas („abstraktus realizmas“ pagal V. Solovjovo terminologiją) pripažįsta, kad egzistuoja objektyvi tikrovė, t. y. ontologinė realybė, o „grynasis pojūtis“, „grynasis empirinis vaizdinys“ yra šios tikrovės atspindys. Objektyvusis idealizmas taip pat pripažįsta objektyvaus pasaulio egzistenciją, o „grynoji sąvoka“ turi prasmę tik santykyje su šiuo pasauliu. V. Solovjovas sąmoningai nutrina skirtumus tarp objektyviojo ir subjektyviojo idealizmo, taip pat tarp materialistinio empirizmo ir solipsizmo.

Vakarų Europos racionalistinę filosofiją į solipsistinę aklavietę, anot V. Solovjovo, atveda intelektinis (рассудочный) jos pobūdis. „Istoriniame sąmonės vystymosi procese,— rašo jis,— intelektualinio mąstymo ir jo neišvengiamos išvados — grynosios refleksijos momentą reprezentuoja Vakarų filosofija“⁶. Gyvą ir vieningą pažinimo mechanizmą intelektualinė

⁵ Ten pat, p. 335.

⁶ В. С. Соловьев, Собрание сочинений, т. 1, СПб., 1911, стр. 102.

filosofija suskaldanti į abstrakčias ir negyvas schemas, atskirianti subjektą nuo objekto, jutiminį pažinimo elementą — nuo apriorinio, pažinimo turinį — nuo pažinimo formos, protą priešpastatanti gamtai, tuo būdu formaliąją visuotinybę (protą) atskirianti nuo substancinės visuotinybės (visuotinės esybės kaip absoliutaus būties prado). Įdomu, kad rusų filosofas ir G. Hegelio filosofiją apibūdina kaip intelektualinę, nors, kaip žinoma, G. Hegelis pirmasis paskelbė kovą intelektualiam mąstymui. Mat, V. Solovjovas visiškai formaliai ir subjektyvistiškai interpretavo proto sąvoką ir šį formalistinį supratimą priskyrė visai racionalistinei filosofijai. Protas esąs formali visuotinybės išraiška, tačiau, jei visuotinybė yra tik proto savybė ir neturi ontologinio statuso, tada protas yra tik tuščia forma, neturinti nieko bendra su objektyviuoju pasauliu. Šis dualizmas — giliausia Vakarų Europos racionalistinės filosofijos esmė — yra svarbiausia šio filosofo mintis. Iš pradžių šis dualizmas reiškėsis kaip prieštaravimas tarp proto ir tikėjimo Viduramžių scholastikoje. „Naujosios filosofijos pradžia taip pat būdingas dualizmas, bet ne tarp proto ir tikėjimo, o tarp proto ir gamtos, išorinio pasaulio, proto objekto“⁷. Naujoji filosofija R. Dekarto asmenyje skelbusi dviejų savarankiškų substancijų — dvasinės ir materialios — egzistavimą. Šis dualizmas pagaliau gimdė empirizmo ir racionalizmo kraštutinumus. „Kadangi filosofinis racionalizmas, pilnai išsiskleidęs Hegelio filosofijoje, slypėjo pačioje Vakarų filosofijos vystymosi pradžioje ir palaipsniui atvedė prie G. Hegelio panlogizmo“⁸ ir D. Milio panempirizmo, todėl pirmoji sąlyga, padedanti įveikti Vakarų racionalistinės filosofijos trūkumus, esanti šio lemtingo atotrūkio tarp subjekto ir objekto pašalinimas. Norėjęs pridurti, kad, priešingai V. Solovjovo nuomonei, šis dualizmas jau buvo įveiktas tos pačios „racionalistinės filosofijos“, kurią jis kritikavo. Idealistinėje filosofijoje tai padarė G. Hegelis, o materialistinėje — K. Marksas ir F. Engelsas, sukūrę dialektinio materializmo teoriją.

V. Solovjovas Vakarų filosofijos dualizmą „pašalina“ mistiniu pagrindu: „siūloma metafizinės esybės tapatybė su pažinimo subjektu, t. y. su mūsų dvasia: ši esybė apibrėžiama kaip visuotinė dvasia (всеединый дух), taigi mūsų dvasia yra šios visuotinės dvasios apraiška ir vaizdinys, todėl vidiniame mūsų patyrimo mes galime realiai pažinti metafizinę esybę“⁹. Būtina pažinimo proceso ontologinė prielaida esanti visuotinė esybė, kuri kartu yra absoliuti tiesa. Taigi tiesa, pagal V. Solovjovą, turi ontologinį statusą. Racionalistinė filosofija pripažino tik formalią proto visuotinybę, ji nepripažino, kad visuotinybė egzis-

⁷ Ten pat, p. 33.

⁸ Ten pat, p. 58.

⁹ Ten pat, p. 141.

tuoja realiai, kaip visuotinė esybė, todėl ir proto visuotinybė čia buvusi tik tuščias formalizmas.

V. Solovjovas stengiasi pritaikyti savo visuotinybės principą ne tik ontologijoje ir visuomenės teorijoje, bet ir gnoseologijoje. Visuotinybė pažinimo teorijoje reiškia ne tik tai, kad absoliuti tiesa, tikrasis pažinimo objektas yra visuotinė esybė. Visuotinybė, pirmiausia, reiškia, kad įveikiamas subjekto ir objekto priešpastatymas, pašalinamas dualizmas, kadangi subjektas ir objektas yra visuotinybės nariai, ir tarp jų nėra substancinio skirtumo, lemtingos dualistinės prarajos. Visuotinybė esanti savotiška pasaulio prasmė ir protas (ratio), paslėpta pasaulio tiesa, tikrasis pasaulio elementų santykis, tai, kas turi būti aktualizuota pasauliniame visuotinybės tapimo procese.

Tiek pažįstantis subjektas, aiškina V. Solovjovas, tiek pažinimo objektas egzistuoja tiesoje. Viso pasaulio pagrindas yra tam tikra mistinė realybė. Visuotinė esybė yra pasaulio reiškinių vienybės pradai, taigi ir subjekto-objekto vienybės pagrindas. Žmogaus protas nėra besąlygiškai atskirtas nuo objektų pasaulio, kadangi mistiniame visuotinybės organizme pažinimo dėsniai ir pažinimo logika sutampa su objektyvaus pasaulio reiškinių dėsniais ir objekto logika. Subjektas gali pažinti tiesą, t. y. visuotinę esybę, kadangi ji yra imanentinė subjektui, sudaro jo paties esmę. Tam tikra prasme pažinimas yra savižina.

Nesunku pastebėti, kad V. Solovjovas G. Hegelio panlogizmą pakeičia savotišku panmisticizmu. G. Hegelio filosofijoje protas nėra anapus pasaulio, nes sąvoka sudaro būties esmę, kiek ji yra absoliutus pasaulio pradai. Tačiau tuo pat metu sąvoka yra žmogiškojo mąstymo elementas. Todėl G. Hegeliui objektyvaus pasaulio dėsniai tuo pačiu yra ir logikos dėsniai. Mąstymas ir būtis, subjektas ir objektas yra vieningi. Mikrokosmosas ir makrokosmosas paklūsta tiems patiems dėsningumams. Tačiau G. Hegeliui gamtos dėsniai pasirodo kaip logikos dėsnių kitabūtis, jų materializacija, nes viską savyje skandina absoliuti idėja, totalumas. V. Solovjovas G. Hegelio totalumą ir absoliutinę idėją pakeičia visuotinybės ir visuotinės esybės sąvokomis. „Protas jo sistemoje užleidžia vietą absoliučiai esybei, apimančiai viską vienu metu — ir realybę, ir idealybę“¹⁰, — pastebi G. Bušurovas.

V. Solovjovas spekuliatyvinės mistikos terminais formuluoja visuotinio reiškinių sąryšio principą, kuris nurodo pagrindinę pažinimo proceso sąlygą: „Kadangi tiesoje, visuotinybėje kiekviena individuali būtis neatskiriamai susieta su viskuo, tai ir tikroji subjekto būtis nepriešpastatoma viskam, bet jis (subjektas) egzistuoja ir pažįsta save nenutrūkstamame

¹⁰ Г. К. Бушуров, К характеристике историко-философских взглядов Вл. Соловьева. — «Философские науки», 1967, № 1, стр. 95.

ryšyje su viskuo, pažįsta save viskame, o tuo pačiu ir viską savyje"¹¹. Tačiau, nematydamas arba nenorėdamas matyti savo visuotinės principo artimos giminystės su G. Hegelio racionalistinės filosofijos panlogizmu, V. Solovjovas skuba pareikšti: „Abstrakti pažinimo teorija (t. y. racionalistinė.— A. Š.) pradeda nuo to, kad nutraukia šį pažįstančiojo ryšį su viskuo, su visuotinybe, atitraukia pažįstantįjį subjektą nuo jo tikrųjų santykių, traktuoja jį atskirai, tuo tarpu kai iš tiesų jis šiame atskirume neegzistuoja ir negali egzistuoti, o vėliau priešpastato jį visai likusiai būčiai, kaip kažkam, kas yra besąlygiškai jam išoriška ir sveti-ma"¹². Tačiau šis kaltinimas veikiau tinka I. Kanto dualizmui, bet ne G. Hegeliui, kuris pirmasis suformulavo visuotinio reiškinių sąryšio principą, o dar labiau — marksizmui, materialistiškai pagrindusiam visuotinio reiškinių sąryšio principą. Šis principas įgalina pažinimą traktuoti kaip begalinį artėjimą prie absoliučios tiesos. V. Solovjovui absoliuti tiesa — hipostazuotas reiškinių sąryšis — yra sustingusi, amžina mistinė pasaulio tvarka, iš karto, pilnutinai atsiskleidžianti momentiniame pažinimo akte. Štai kodėl pagrindiniai V. Solovjovo pažinimo teorijos elementai yra intelektinė intuicija (sąvoka pasiskolinta iš F. Šelingo), ekstazė, mistinis stebėjimas (созерцание). Mistinio stebėjimo akte visuotinė esybė atsiveria kaip absoliuti, nediferencijuota vienybė. Šį stebėjimą V. Solovjovas siūlo papildyti empiriniu patyrimu ir diskursyviu mąstymu, kadangi visuotinė esybė (dievas) nėra tik abstrakti vienybė, bet daugiopos turinio sintezė, t. y. diferencijuota vienybė; jutiminis suvokimas atskleidžia šį daugiopumo momentą, kuris pasirodo kaip materialaus pasaulio įvairovė. Loginės subjekto galios sutvarko šią medžiagą į racionalią sistemą, kuri yra formalus visuotinės atspindys.

Pažinimo akto mechanizmas taip pat suponuoja visuotinės principą. Anot V. Solovjovo, kiekviename daiktinio pažinimo akte yra kažkas daugiau, negu empirinis pojūtis ar sąvoka. Pažįstantysis subjektas teigia besąlyginę, savarankišką pažinimo objekto būtį: „Mes juntame tam tikrą daikto poveikį, apmąstome jo bendrąsias savybes, būdami įsitikinę jo besąlygine egzistencija“¹³. Pažinimo subjekto tikėjimas objektyvia daikto egzistencija — pirminis pojūčių ir sąvokų atžvilgiu. Priešingu atveju, mūsų pojūčiai ir mintys niekuo nesiskirtų nuo sapno ar fantazijos. Tikėjimas daikto objektyvumu, V. Solovjovo nuomone, turi apriorinį pobūdį¹⁴, panašiai kaip tikėjimas dievu. Tikėjimas besąlygine daikto būti-

¹¹ В. С. Соловьев, Собрание сочинений, т. 2, стр. 298.

¹² Ten pat.

¹³ Ten pat, p. 325.

¹⁴ Ten pat, p. 328.

mi esąs svarbiausias pažinimo elementas, kadangi čia subjektas susijungia su objektu vidiniais ryšiais ir patiria giliausią daikto esmę. Empiriniame patyrimo ir diskursyvineame mąstyme subjektas tik liečiasi su objektu. Tikėjimas esąs savotiškas bendravimas tarp dviejų mistinių esybių. Aišku, toks bendravimas galimas todėl, kad subjekto ir objekto substancinė esmė yra ta pati: abu dalyvauja visuotinėje esybėje, abu yra visuotybės nariai.

Mistinėje subjekto ir objekto sąveikoje atsiskleidžia daikto idėja — amžina ir nekintama, jokiais jutiminiais ar loginiais aktais neapčiuopiama ir neperduodama esmė. Daikto idėja sąveikauja su pažįstančiojo subjekto idėja. Dviejų idėjų mistinį bendravimą V. Solovjovas vadina vaizduote, „atgaminančia mūsų prote tuos pastovius, apibrėžtus ir vieningus daiktų vaizdinius, kuriais mes sujungiame ir fiksuojame visai neapibrėžtą atskirų įspūdžių, gaunamų iš daiktų, daugeriopumą“¹⁵. Pojūčiai, vaizdiniai ir sąvokos duoda tik bendrus reiškinių bei daiktų ryšius ir dėsningumus, o idėja yra individualios daikto esmės atvaizdas. Daiktų ir subjekto idėjos santykiauja transcendentiniame pasaulyje iki šio santykio suvokimo. Visuotinės esybės universume idėjos yra visuotybės organai, glaudžiai susiję tarpusavyje. Pažįstantysis subjektas perkelia šį ryšį iš noumenų į fenomenų sritį. Kai mes tam tikrą objektą suvokiame intymiškai, šis jutiminis daikto poveikis „katalizuoja“ sąveiką tarp subjekto ir daikto idėjų. Daikto idėja, perkeliama iš pasąmonės į sąmonę, suriša chaotišką empirinę medžiagą į daikto vaizdinį. Jutiminį chaosą į prasminį kompleksą pagal daikto idėją organizuoja tam tikras proto aktas, kurį V. Solovjovas vadina kūryba. Jutiminis suvokimas tik aktualizuoja potencialią mistinės daikto idėjos būseną. Čia pasirodo, kad jutiminis daikto vaizdinys „tam tikru mastu“ išreiškia daikto esmę, nors V. Solovjovas teigia, kad jutiminis patyrimas neduoda substancinės daikto esmės pažinimo. Jeigu tarp idėjos ir daikto jutiminių elementų nebūtų „giminystės“, tai bet kokio daikto idėja galėtų susijungti su bet koku pojūčių kompleksu.

Taigi pažinimo aktas turi tris pakopas: a) tikėjimas besąlygine daikto būtimi; b) intelektinė daikto idėjos intuicija (vaizduotė); c) kūrybinis proto aktas, įkūnijantis idėją jutiminiame patyrimo.

Kad ir kaip V. Solovjovas stengiasi atitrūkti nuo racionalistinės filosofijos, įveikti jos ribotumą, sukurti iš principo naują pažinimo teoriją, tačiau jam niekaip nepavyksta peržengti racionalistinio idealizmo gnoseologijos rėmų. Racionalistinę gnoseologiją jis tik „papildo“ mistiniais elementais. Lengva pastebėti, kad aukščiau pateikta V. Solovjovo daiktinio

¹⁵ Ten pat, p. 336.

pažinimo teorijos schema yra mistifikuotas kantizmas, papildytas kai kuriais Platono „idėjų teorijos“ elementais. Ir V. Solovjovo, ir I. Kanto pažinimo teorijoje pažinimo išeities taškas yra tikėjimas. Juk I. Kanto „daiktas pats savaime“ yra tikėjimo objektas, kadangi neduodamas nei patyrimo, nei apriorinėse proto kategorijose. Individuali subjekto idėja rusų filosofo schemoje labai primena I. Kanto transcendentalinės sąmonės vienybę, aukščiausią intelektinės sintezės principą. V. Solovjovas pripažįsta, kad subjekto ir daikto idėjų sąveika priklauso nuo subjekto idėjos specifikos, taigi tam tikra prasme įveda apriorizmo momentą. Daiktų idėjos, mistiškai egzistuojančios iki patyrimo, primena I. Kanto teorijoje apriorines intelekto formas bei kategorijas. Daugeriopos jutiminio stebėjimo medžiagos pajungimą apercpcijos vienybei I. Kantas vadina „kūrybine vaizduotės galia“, V. Solovjovas — „dvasios kūryba“. Tiesa, apriorinės intelekto formos V. Solovjovo teorijoje egzistuoja kaip mistinės, ontologiškai savarankiškos subjekto ir objektų idėjos. Čia išryškėja Platono „idėjų teorijos“ įtaka.

Pagal V. Solovjovą, trijų pakopų pažinimo akte atsiskleidžia vidinis subjekto ryšys su visuma, absoliuti tiesa, arba visuotinybė. Tačiau V. Solovjovas papildo mistinį stebėjimą empiriniais ir loginiais elementais, teologiją sujungia su filosofija bei mokslu. Ir čia šis filosofas išlieka ištikimas savo visuotinybės principui. V. Solovjovo absoliutas turi du poliūs: absoliučios vienybės ir daugeriopumo (diferencijuotos vienybės). Mistinis stebėjimas, V. Solovjovo manymu, atskleidžia mums tik pirmąjį visuotinės esybės polių — absoliučią vienybę. Tuo tarpu antrasis poliūs, diferencijuota visuotinybė, kurios konkrečią išraišką sudaro materialus pasaulis, pliuralistinė visata, yra jutiminio patyrimo ir diskursyvinio mąstymo objektas. Pilną ir adekvatų absoliuto pažinimą duoda „laisvoji teosofija“, t. y. teologijos, mokslo ir filosofijos sintezė.

Kiekviena pažinimo forma, pagal V. Solovjovą, yra absoliuto pažinimo ir visuotinybės atskleidimo įrankis. Mokslas, filosofija ir teologija ieško absoliuto ir atranda jį. Absoliutas negali būti betarpiško jutiminio suvokimo ar diskursyvinio mąstymo objektu, tačiau tam tikru aspektu ir čia jis atsiskleidžia. „Mes pažįstame tikrąją esybę visame kame, kas tampa mūsų pažinimo objektu“¹⁶, — rašo filosofas. Mistiniuose reiškiniuose visuotinybė atsiveria žmogui betarpiškai; jutiminiam suvokimui ir diskursyviniam mąstymui prieinamos tik paviršutiniškos besąlyginės būties apraiškos.

V. Solovjovas stengiasi pašalinti esminius skirtumus tarp mokslinio pažinimo, filosofijos ir mistikos, tarp objektyvios tiesos ir religinės są-

¹⁶ В. С. Соловьев. Собрание сочинений т. 1 стр. 336

monės iliuzijų. Tuo pačiu mistifikuojamas mokslas, o religinį tikėjimą bandoma „natūralizuoti“ bei „sumokslinti“. Tiesą sakant, V. Solovjovo mintys apie mokslo bei teologijos giminystę lieka tik deklaracijomis. Kaip konkrečiai suderinti mokslą ir teologiją, kritinį mąstymą ir dogmatinį tikėjimą, lieka neaišku.

Siekimas reviduoti ortodoksaliąją krikščioniškąją pasaulėžiūrą, įvelkant ją į racionalistinės filosofijos rūbą ir papildant gamtos mokslų duomenimis, V. Solovjovo gnoseologijoje pasireiškė labai atvirai. Tai ryškiausiai rodo jo misticizmo ir idealizmo bejėgiškumą, susidūrus su esmingiausiomis žmogaus ir pasaulio problemomis. V. Solovjovo sukurta mistinė pažinimo teorija neturi nieko bendra nei su mokslu, nei su mokslinė pažinimo teorija. Bandydamas sujungti I. Kantą su G. Hegeliu, jis eina jau pramintais idealistinės filosofijos takais. V. Solovjovas ne tik neįveikia racionalistinio idealizmo trūkumų, bet žengia žingsnį atgal, palyginus su G. Hegeliu ar net I. Kantu, nes, suteikdamas žmogiškojo pažinimo elementams mistinę prasmę, jis atgaivina scholastikos ir teologijos tradicijas.

Kita vertus, bene pagrindinis V. Solovjovo uždavinys, apie kurį savojo dar slavofilai,— sukurti „pilnutinio žinojimo“ sistemą, žinojimo, kuris turi tapti „pilnutinio gyvenimo“ realizavimo organonu,— lieka neišspręstas. „Pilnutinis žinojimas“, V. Solovjovo manymu, turėtų parengti žmogų susitikimui su visuotine esybe, absoliučios dorovinės tvarkos įsikūnijimu ir tuo pačiu padaryti perversmą šiuolaikinio skeptiško žmogaus dvasioje, įvykdyti dorovinę revoliuciją šiuolaikiniame totalinio egoizmo, klasių kovos, zoologinės žmonių nesantaikos pasaulyje (kapitalistinėje visuomenėje), atgaivinti merdinčią krikščionybę, prikelti iš numirusių religinę sąmonę. Bet V. Solovjovas pats pripažįsta, kad „tikrojo pažinimo organizacijai reikalinga tikrovės organizacija. O tai yra ne pažinimo kaip suvokiančios, bet kaip kuriančios minties arba kūrybos uždavinys“¹⁷. Patenkame į užburimą ratą: pažinimas yra gyvenimo pertvarkymo organonas. O pažinimas gali būti pertvarkytas, tik pertvarkius gyvenimą. Kokios jėgos turi imtis šio prometėjiško darbo? Pagal V. Solovjovą, jos išauga iš dvasinės tikrovės gelmių: idealūs doroviniai principai, tikėjimas, religija, dievas kaip visuotinė esybė, religinė filosofija ir t. t. Atsakyti į tai galima K. Markso žodžiais: „mes matome, kad teorinių prieštaravimų išsprendimas yra galimas tik *praktiniu keliu*, tik praktinės žmonių veiklos dėka, ir todėl jų sprendimas visai nėra tik pažinimo, bet *realaus* gyvenimo uždavinys, kurio *filosofija* negalėjo išspręsti kaip tik todėl, kad matė joje tik teorinį uždavinį“¹⁸.

¹⁷ В. С. Соловьев, Собрание сочинений, т. 2, стр. 352.

¹⁸ К. Маркс и Ф. Энгельс, Из ранних произведений, М., 1956, стр. 594.